

Trivent Publishing

© The Authors, 2016

Available online at <http://trivent-publishing.eu/>

Philosophy, Communication, Media sciences Series

Volume The Philosophy of Saint Gerard of Cenad in Cultural and Biographic Context

Cântarea celor Trei Tineri: un posibil model gnoseologic de sorginte biblică

Constantin Jinga

cfj1997@gmail.com

Abstract

***The Song of the Three young men: a possible gnoseological model of Biblical origin.** This essay analyzes the Song of the Three Young Men in a biblical context. We are also interested in following it along its historical reception in the context of Christian liturgical milieu and of Patristic theological reflection. Through our approach we aim to understand why the Song of the Three Young Men was so attractive to Christian authors and so widespread among Christians even since the third and fourth centuries. Meanwhile, we will outline the range of this fragment, as a context for St. Gerard of Cenad's dissertation, *Deliberatio supra hymnum trium puerorum ad Isingrimum liberalem*.*

Keywords

Bible, deuterocanonical, reception history, worship, biblical poetry, early Christianity, theology.

MOTTO: "From six that morning till past noon the huge wood fire in the kitchen roared and sparkled at its highest, the kettle, the saucepan, and the three-legged pot appearing in the midst of the flames like Shadrach, Meshach, and Abednego"

Thomas Hardy, Far from the madding crowd, III

This is an Open Access article distributed in accordance with the Creative Commons Attribution Non Commercial (CC-BY-NC-ND 4.0) license, which permits others to copy or share the article, provided original work is properly cited and that this is not done for commercial purposes. Users may not remix, transform, or build upon the material and may not distribute the modified material (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

Venețian cu aspirații înalte, călugăr benedictin cu firești înclinații cărturărești, Sf. Gerard de Cenad avea să-și afle sfârșitul în anul 1046, la mai puțin de un deceniu înainte de marea schismă dintre apus și răsărit (1054 A.D.). A fost ucis la Buda, din pricina convingerilor sale religioase și a opțiunilor sale favorabile unei monarhii ungare creștine. În prima jumătate a secolului al XI-lea, el alcătuiește un tratat, din păcate încă prea puțin cunoscut: *Deliberatio supra hymnum trium puerorum ad Isingrimum liberalem*. Lucrarea pornește de la un adaos la Cartea lui Daniel. O primă lectură poate lăsa impresia că avem înaintea ochilor un comentariu extins la acest fragment. Totuși, privită mai atent, ea se vedește a fi o expunere a fundamentelor doctrinei creștine și o analiză a erorilor de ordin teologic și hermeneutic care au condus la apariția unor erezii, cele două direcții înscriinduse în preocuparea Sf. Gerard de a oferi contemporanilor săi o lectură a lumii și un model de a percepe și de a înțelege realitatea, într-un orizont soteriologic creștin.

Demersul de față, dincolo de titlul poate pretențios, propune o considerare a textului biblic aflat la baza lucrării Sf. Gerard. În unele ediții ale Bibliei, acesta este inserat la nivelul capitoului 3 din Cartea lui Daniel.¹ Cum însă fragmentul a circulat și independent de corpusul textelor canonice, alte ediții ale Bibliei nu-l consemnează deloc,² în vreme ce altele îl plasează într-o listă separată, la sfârșitul cărților canonice, cu titlul: *Cântarea celor trei tineri în cuptorul cel de foc al Babilonului*. În ciuda statutului său aparent marginal, acest text a exercitat o influență deosebit de importantă în conturarea unei paradigme de gândire teologică și spirituală, încă din primele secole de creștinism. În cele de față, pe noi ne interesează, pe de o parte, să înțelegem motivul în virtutea căruia *Cântarea celor trei tineri* a devenit un text atractiv și fundamental pentru creștini; în egală măsură, vom survola aria de răspândire a acestui fragment, în siajul căruia să înscrie la loc de cinste și Sf. Gerard din Cenad, cu al său tratat *Deliberatio supra hymnum trium puerorum ad Isingrimum liberalem*.

Cântarea celor trei tineri în cuptorul cel de foc al Babilonului este una dintre scrierile adăugate la cărțile canonice ale Bibliei ebraice, care se bucură de un statut aparte. După cum se știe, canonul creștin al Vechiului Testament cuprinde, pe lângă cărțile canonice, încă un număr de texte, deuterocanonice sau pseudoepigrafe. Nu vom insista, aici, asupra detaliilor legate de organizarea materialului scripturistic veterotestamentar în diversele tradiții creștine. De interes pentru tema de față este faptul că, în vremea Sf. Gerard, statutul și lista textelor deuterocanonice era deja în conformitate cu prevederile documentelor conciliare din secolele IV-VI, sintetizate încă de către Sf. Atanasie cel Mare, care arăta referitor la ele că sunt „stabilite de Părinți să fie citite de aceia care ni s-au alăturat (neofii) și care doresc instruirea în cuvântul dumnezeirii.”³ Unele dintre acestea sunt alcătuirii de sine stătătoare, similare cărților biblice sau altor scrieri din timpul dominației persane sau celei elenistice: Cartea lui Tobie, Cartea Iuditei, Cartea lui Baruh, Epistola lui Ieremia, III Ezdra, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah (Ecleziasticul, Iisus Navi), I-III Macabei. Altele sunt fragmente, inserturi, adaosuri la unele cărți canonice. Astfel de adaosuri prezintă, de pildă, Cartea lui Iov (un fragment referitor la originea lui Iov), Cartea II Cronici (un fragment cunoscut sub titlul de *Rugăciunea lui Manase*), Cartea Psalmilor (Psalmul 151). Nu în ultimul rând, putem enumera aici și Cartea lui Daniel, poate cea mai bogată în astfel de adaosuri: *Rugăciunea lui Azaria, Cântarea celor trei tineri, Istoria Susanei, Istoria omorării balaurului și a sfarâmării lui Bel*.

Actualmente, informații precise legate de autorul *Cântării celor trei tineri* sunt *quasi* inexistente, iar cele referitoare la data scrierii sunt mai degrabă aproximative. Un element de dificultate este ridicat

¹ Daniel 3:23-24.

² Multe dintre versiunile Bibliei în limbi vernaculare, în special cele provenite din școli protestante, nu conțin fragmentele deuterocanonice.

³ Sf. Atanasie cel Mare, *Epistola festivă 39* (cca. 367 A.D.)

și de faptul că, în unele ediții, *Cântarea celor trei tineri* cuprinde și *Rugăciunea lui Azaria*, care o precede, conferindu-i o semnificație teologică mai profundă. Este posibil ca aceste două texte să fi fost alcătuite cândva între anii 165-170 î.Hr.: vs.14 ar sugera epoca lui Antioh Epiphan,⁴ în vreme ce vs. 61-62 ar sugera perioada de după purificarea Templului.⁵ Mult timp s-a crezut că ar fi fost scrise direct în grecește. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Moses Gaster a descoperit și publicat versiunile aramaice ale adăugirilor la Cartea lui Daniel, arătând astfel că versiunile grecești ar fi putut fi traduceri ulterioare.⁶ Totuși, cercetările lui Moses Gaster nu au exclus întru totul ipoteza conform căreia versiunile aramaice ar fi traduceri ale unor surse grecești mai vechi. În orice caz, variantele primare nu s-au păstrat, acestea fiind înlocuite la un moment dat cu o versiune atribuită lui Theodotion – foarte apropiată, de altfel, de versiunea grecească din Septuaginta. În momentul de față, discuțiile referitoare la raporturile existente între cele două versiuni grecești și cele semitice sunt departe de a fi ajuns la un rezultat.⁷ În general vorbind, este împărtășită opinia că nu putem despărți *Cântarea celor trei tineri* de *Rugăciunea lui Azaria*. Chiar dacă am avea de a face cu două texte diferite, alcătuite de autori diferiți, din epoci istorice diferite, este limpede că aceștia le-au elaborat cu o bună cunoaștere a conținutului Cărții lui Daniel și ținând cont de contextul unde ele aveau să fie adăugate.⁸ De altfel, în edițiile Bibliei pe filieră grecească sau slavonă, ele nici nu sunt listate ca texte distincte, ci apar împreună, cu un singur titlu: *Cântarea celor trei tineri*. Așa este consemnat textul în tradiția timpurie a Bisericii.

Cântarea celor trei tineri se referă la un eveniment din epoca de domnie a regelui Nabucodonosor (a doua jumătate a sec. al VI-lea î.Hr.), relatat pe larg în Daniel 3: Nabucodonosor ridică un idol din aur și dispune ca toți supușii de pe cuprinsul imperiului să se închine acestuia, cei care ar îndrăzni să refuze urmând a fi uciși prin ardere într-un cuptor încins. Trei tineri iudei: Șadrac, Meșac și Abed-Nego⁹ refuză această închinare, alegând să respecte primele două porunci din Decalog,¹⁰ cu riscul de a-și pierde viața. Gestul lor este observat de către unii dregători babilonieni, care se grăbesc să-i denunțe. Drept urmare, cei trei sunt aruncați într-un cuptor încins, de unde vor fi salvați în chip miraculos: Domnul trimite un înger din cer, care intră în cuptor și suflă asupra celor trei, răcorindu-i; flăcările nu se sting (acestea îi ard pe soldații babilonieni care întetesc focul), însă ele nu îi afectează defel pe cei trei tineri; martorii la eveniment declară că i-au putut vedea pe cei trei iudei mergând prin mijlocul focului, împreună cu o făptură ce semăna cu „fiul unui zeu”. Nabucodonosor recunoaște intervenția divină, binecuvântează pe Dumnezeul iudeilor, îi reasează pe cei trei în drepturi și îi pedepsește pe babilonienii care au uneltit împotriva lor. Acesta este contextul canonic al Cărții lui

⁴ „Și nu mai este în vremea aceasta căpetenie, prooroc, nici conducător, nici ardere de tot, nici jertfă, nici prinos, nici tămâie, nici loc unde să aducem înaintea Ta pârga noastră și să aflăm har la Tine”

⁵ „Binecuvântați, preoți, pe Domnul, lăudați și-L preainălțați pe El în veci. Binecuvântați, slujitori, pe Domnul, lăudați și-L preainălțați pe El în veci.”

⁶ Vezi Moses Gaster, *The Unknown Aramaic Original of Theodotion's Additions to the Book of Daniel*: Proceedings of the Society of Biblical Archeology, 16 și 17, 1894 și 1895.

⁷ Mai pe larg, la P.-M. Bogaert, „Daniel 3 LXX et son supplément grec” în vol. A.S. van der Woude (ed.), *The Book of Daniel in the Light of New Findings*, BETL 106, Leuven, 1993, pp. 13-37; vezi și A.A. Di Lella, „The Textual History of Septuagint-Daniel and Theodotion-Daniel”, în vol. J.J. Collins și P.W. Flint (ed.), *The Book of Daniel: Composition and Reception*, VTStup 83, Leiden, 2001, pp. 586-607.

⁸ Marjo C.A. Korpel, „The Demarcation of Hymns and Prayers in the Prophets”, în vol. Bob Becking, Eric Peels (ed.), *Psalms and Prayers*. Papers read at the joint meeting of Society of Old Testament Study and Het Oudtestamentisch Werkgezelschap in Nederland and België, Apeldoorn, August 2006, Brill, Leiden, 2007, p. 156.

⁹ Acestea ar fi numele babiloniene ale celor trei tineri iudei. În fragmentele deuterocanonice, ei sunt consemnați cu numele iudaice: Anania, Azaria și Misail.

¹⁰ Ieșirea 20:2-4; Deuteronom 5:6-7.

Daniel unde, la nivelul versetelor 23-24, vor fi inserate, la un moment dat, *Rugăciunea lui Azaria și Cântarea celor trei tineri*.

După cum am spus deja, în versiunile curente al Bibliei, care conțin și scrierile deuterocanonice, cele două imne sunt considerate ca un text unitar: *Rugăciunea lui Azaria* ar fi fost rostită de către cei trei tineri la începutul supliciului, iar *Cântarea celor trei tineri* ar fi fost rostită în cuptorul încins, după venirea îngerului. Conținutul acestora se structurează astfel:

- **vs. 1-21:**¹¹ *Rugăciunea lui Azaria* – o rugăciune de laudă adusă lui Dumnezeu și de mărturisire a păcatelor întregului popor, în special a păcatului idolatriei, la care se adaugă o suplicație dramatică pentru ispășire. Avem de a face cu un text penitențial din categoria rugăciunilor post-exilice, prezentând o perspectivă deuteronomistică asupra istoriei:¹²
 - vs. 1-2: introducere;
 - vs. 3-5: mărturisire a dreptății divine;
 - vs. 6-8: mărturisire penitențială a păcatelor poporului;
 - vs. 9-10: descriere a stării prezente, deplorabile, în care se găsește poporul;
 - vs. 11-13: rememorare a angajamentelor pe care le presupune Legământul;
 - vs. 14-15: descriere a stării prezente, deplorabile, în care se găsește poporul;
 - vs. 16-18: mărturisire despre starea de căință a poporului;
 - vs. 19-21: rugăciune de izbăvire;
- **vs. 22-26:** detalii referitoare la cuptorul încins și la activitățile babilonienilor în sensul amplificării supliciului celor trei tineri;
- **vs. 27-66:** *Cântarea celor trei tineri* – un imn de laudă lui Dumnezeu alcătuit pe baza unei structuri elaborate, pe care o regăsim în substratul mai multor texte scripturistice, începând chiar cu imnul creațiunii din Cartea Facere.¹³ Imnul este alcătuit din două secțiuni:
 - vs. 28-33: doxologie;
 - vs. 34-67: o serie de exhortații spre a lăuda pe Dumnezeu, creatorul a toate, adresate întregii creațiuni și vizând atât lumea văzută, cât și pe cea nevăzută:
 - vs. 34-40: cerurile și elementele uranice;
 - vs. 41-50: elemente/fenomene ale naturii;
 - vs. 51-58: pământul și creaturile pământeste;
 - vs. 59-65: oamenii și poporul Israel, cu accent pe casta sacerdotală, asemenea unei genealogii din care fac parte cei trei tineri;
 - vs. 66-67: exhortație conclusivă la mărturisire și laudă adusă lui Dumnezeu, adresată întregului popor.

Fiind vorba despre texte absente din canonul biblic iudaic, până în prezent se pare că nu avem informații relevante cu privire la utilizarea lor în cultul iudaic sau în scrierile teologice, cel puțin până în secolele X-XI. Au fost semnalate în tradiția iudaică unele posibile aluzii sau indicii, așa de pildă ca, între altele, un fragment din Midrash, unde este relatat un dialog între Nabucodonosor și cei trei tineri, cu ample referințe la Cartea lui Daniel.¹⁴ Referitor la *Cântarea celor trei tineri* (vs. 27-66) s-a opinat

¹¹ Numerotarea versetelor poate diferi cu o unitate în sens ascendent, în funcție de ediția consultată.

¹² Vezi și Psalmii 105-106; Ezdra 9:6-15; Neemia 1:5-11; 9:5-37; Daniel 9:4-19; Baruh 1:15-3:8, etc.

¹³ Vezi Facerea 1, Psalm 18, Iov 38-41, etc.

¹⁴ Lev. R., XXXIII. 6. Cf. 'Ab. Zarah 3a; Sanh. 93a; Ta'an. 18b; Pes. 118a.

că ar putea fi vorba despre un text liturgic ebraic pre-existent Cărții lui Daniel, însă până în prezent această ipoteză nu a fost verificată.¹⁵

În creștinism, aria lor de diseminare, precum și importanța acordată acestor texte este considerabilă. După cum vom vedea mai jos, chiar dacă, în general vorbind, *Cântarea celor trei tineri* este considerată ca și cum s-ar înțelege de la sine că are în componentă și *Rugăciunea lui Azaria*, totuși există și situații când este valorificată cu precădere secțiunea de la vs. 27-66. Însă și în aceste cazuri, sensurile sunt dependente de fragmentul cuprins între vs. 1-26.

Dar ce anume i-a determinat pe creștini ca, încă de la începuturile Bisericii, să aprecieze în așa măsură acest text deuterocanonic? De ce s-a bucurat acest text de o atenție atât de deosebită, în vreme ce Cartea lui Daniel conținea deja un fragment similar, în Daniel 9:4-19, care se bucura în plus de consacrarea și de autoritatea canonicității? Ce are în plus *Cântarea celor trei tineri*? sau, altfel spus, ce lipsește fragmentului din Daniel 9:4-19, de vreme ce, în ciuda canonicității sale, acesta nu a cunoscut o diseminare atât de amplă și de profundă în lumea creștină?

Nu avem intenția de a elabora, aici, un studiu comparat al celor două fragmente. Ne mulțumim doar să indicăm faptul că, în rugăciunea de la Daniel 9:4-19, componenta penitențială intrinsecă a textului relevă o concepție a poporului ales și a relației dintre acesta și Dumnezeu, care corespunde unui tipar veterotestamentar foarte clar structurat (identitatea poporului ales este descrisă: în raport cu pământul făgăduit, cu Legământul și cu Legea; prin diferențiere față de celelalte neamuri; și în funcție de integritatea relației cu Dumnezeu).¹⁶ În cadrul acestui tipar, poporul urmează a fi izbăvit din împrejurările istorice potrivnice și ostracizante în care eșuează. În privința explicării eșecului, textul pare a fi tributار unei concepții intens discutate atât în gândirea veterotestamentară, cât și în cea creștină deopotrivă: omul, în general vorbind, eșuează mai degrabă dintr-o fragilitate inerentă firii sale, decât ca urmare a unei decizii eronate, starea de culpabilitate fiind astfel mult nuanțată.¹⁷ Ca atare, izbăvirea este rezultatul condescendenței divine și se poate obține (sau provoca) prin recunoașterea păcatelor și prin manifestarea disponibilității omului păcătos și friabil de a se înscrie într-un plan securizant al lui Dumnezeu.¹⁸

Daniel 9:4-19 rămâne un text canonic, care exprimă în chip profund și elocvent starea de pocăință a omului căzut în păcat, precum și sursa și natura stării păcătoase (fragilitatea, nerespectarea poruncilor, închinarea la falși dumnezei, îndepărtarea de Dumnezeu și ieșirea din comuniune cu El). Izbăvirea din această stare este văzută ca fiind cantonată pe de o parte în cadrele Legământului și, pe de altă parte, în condescendența divină.¹⁹ În legătura cu aceasta, Sf. Theodoret de Cyr extrage de aici o învățătură morală, pe care o sintetizează arătând că nu este niciun loc și nicio împrejurare în care omul să nu poată aduce laudă lui Dumnezeu. În acest sens, el menționează alte personaje din Noul Testament, așa

¹⁵ Cf. William Heaford Daubney, *The Three Additions to Daniel. A Study*, Deighton Bell and Co, Cambridge, 1906, pp. 17, 23.

¹⁶ Cf. Pieter M. Venter, „Daniel 9: A Penitential Prayer in Apocalyptic Garb”, în vol. Mark J. Boda, Daniel K. Falk, Rodney A. Werline (ed.), *Seeking the favour of God. Vol. 2. The Development of penitential prayer in Second Temple Judaism*, Society for Biblical Literature, Atlanta, 2007, p. 42.

¹⁷ Interesante în acest sens observațiile lui Joseph Heinemann, *Prayer in the Talmud: Forms and Patterns*, De Gruyter, SJ9, Berlin, 1977, p. 198.

¹⁸ Pieter M. Venter, *Op. cit.*, pp. 33, 37.

¹⁹ O analiză mai amplă, la A. Rose, „La Prière d’Azarias (Dan 3,26–45) et le cantique de Manassé dans la tradition chrétienne et dans la liturgie”, în *Liturgie, conversion et vie monastique*. Conférences Saint-Serge, XXXVe Semaine d’Études liturgiques, Paris, 1988, Ed. A.M. Triacca & A. Pistoia, Roma, 1989, pp. 293–305.

ca Sf. Ap. Petru, Sf. Ap. Iacob, Sf. Ap. Pavel, Silas etc. care în mijlocul tulburărilor și necazurilor fiind, au găsi răgaz și putere pentru rugăciune, bucurându-se apoi de roadele acesteia.²⁰

În opinia noastră, opinie ce ar necesita de bună seamă un studiu mai amănunțit, *Cântarea celor trei tineri* aduce în plus față de rugăciunea din Daniel 9:4-19 o idee despre implicarea omului în lucrarea izbăvitoare a lui Dumnezeu, omul redevenind astfel împreună lucrător cu Domnul. Același Sf. Theodoret de Cyr subliniază faptul că, aici, la versetele 15-16, suplicația celor trei tineri vizează înlocuirea jertfelor de la Templu, acum imposibil de săvârșit, cu o jertfă spirituală și, foarte important, cu jertfirea de sine:

(15) *Ci cu suflet zdrobit și cu duh umilit să fim primiți de Tine.*

(16) *Ca ardere de tot de berbeci și de junci, ca zeci de mii de miei grași, așa să fie jertfa noastră înaintea Ta astăzi și înțelegere să găsească la Tine; că nu este rușine celor ce nădăjduiesc în Tine.*

Vs. 15 reia tema penitențială fundamentală din Psalmul 50:18 (*Jertfa lui Dumnezeu: duhul umilit; inima înfrântă și smerită Dumnezeu nu o va urgisi.*), într-un sens al asumării personale a jertfei, spre ispășirea păcatelor întregului popor: cu alte cuvinte, cei trei se oferă pe sine ca jertfă de ispășire, în locul jertfelor rânduite de către Tora, care în împrejurările de față nu mai pot fi săvârșite.²¹

Există, în atitudinea celor trei tineri, o serie de elemente semnificative: știm despre ei că sunt dreți și că se nevoiesc să respecte prevederile Torei chiar și în împrejurări potrivnice; că refuză să încalce rânduielile legate de puritate; că se oferă pe ei înșiși ca jertfă de ispășire pentru conașionali lor, care au încălcat și încălcă Legea. Thomas Hieke, într-un studiu foarte interesant, evidențiază faptul că avem de a face, aici, cu o temă care va deveni esențială în christologia Noului Testament: jertfa celui drept, pentru salvarea celui păcătos²². Sfârșitul apoteotic al martirului, jertfirea de sine în folosul aproapelui și, într-o direcție spiritualizantă, jertfirea voii proprii devin, atât în teologia sistematică, cât și în morala și ascetica creștine, direcții de meditație și de trăire definitorii. Deloc întâmplător, ecouri ale acestui corpus regăsim în apoftegmele cele mai timpurii ale părinților pustiei. Exemplificăm aici cu un astfel de cuvânt, revelator pentru exercițiul mistic al rămânării monahului în chilie, în condițiile în care prin voia lui proprie este ispitit să o părăsească și să se mute altundeva, în speranța că în altă parte va putea evolua spiritual mai bine. Rămânerea în chilie va fi rezultatul înfrângerii voii proprii și va fi primită de Dumnezeu ca o jertfă:

Anon. 74: *Zis-a un bătrân: chilia monahului este cuptorul Babilonului, unde cei trei tineri au aflat pe Fiul lui Dumnezeu [...]*²³

Prin jertfirea de sine, omul se asociază cu Dumnezeu în lucrarea izbăvitoare și redevine astfel împreună lucrător cu Domnul – este ideea care ar transforma, în opinia noastră, textul acesta atât într-un model de a percepe și cunoaște realitatea, cât și într-un model pentru o realitate sacramentală relevantă în gândirea teologică și în practica creștină. Omul nu eșuează din pricina fragilității, ci din

²⁰ Sf. Theodoret de Cyr, *Interpretatio in Danielelem*, 3:23.

²¹ Sf. Theodoret de Cyr, *Op. cit.*, 3:39–40.

²² Thomas Hieke, „Atonement in the Prayer of Azaria (Dan 3:40)”, în vol. Géza G. Xeravits, Jozsef Zsengellér (ed.), *Deuterocanonical additions of the Old Testament Books. Selected Studies*, De Gruyter, 2010, pp. 47-49.

²³ Anon. 74, în ***, *Pateric Egyptian*, cap. XXI.7, Editura Cartea Ortodoxă și Editura Sophia, București și Alexandria, 2011, p. 453.

cauza opțiunilor sale greșite. Omul nu este o creatură nevolnică: invaliditatea sa survine ca efect al păcatului. Omul este, dimpotrivă, o creatură capabilă să cunoască și să-I propună lui Dumnezeu metoda de răzbi din impas. Iar Dumnezeu, validând metoda, deblochează capacitățile omului.

Putem spune așadar, în termenii lui C. Geertz, că imnul *Cântarea celor trei tineri* devine în creștinism un text care servește înțelegerii lumii și, în același timp, deschide un orizont și o metodă de a trăi în acea lume.²⁴

Prezența *Cântării* ... în cadrul slujbelor dimineții este menționată deja de către Rufinus Aquileiensis, care atestă că se intona la utrenia praznicelor împărătești.²⁵ De unde putem deduce că, în secolele IV-V, utilizarea era deja generalizată. De pildă, W. H. Daubney arată că mici fragmente (ca de ex. vs. 28-30) se regăsesc în Liturghia Sf. Iacob, sub forma unor ecfonise și a unor stihuri intonate înainte de citirea din Evanghelie, în timp ce preotul tămâia.²⁶

Apoi, în riturile ambrozian și mozarabic regăsim, tot la utrenie, versuri din *Cântarea celor trei tineri* intercalate între psalmii dimineții și între laudele duminicale. Se pare că în această perioadă textul biblic devine text liturgic de sine stătător, fiind cunoscut cu titlul de *Benedicite*, inspirat de bună seamă de leimotivul specific. O informație interesantă legată de ocurența în ritul galican o oferă Caesarius de Arles (cca. 572 A.D.), care atestă că, aici, pe lângă asocierea cu laudele dimineții, imnul era intercalat și între citirea pericopei din Apostol și a pericopei din Evanghelie. Plasarea imnului între cele două pericope biblice și într-un moment deosebit de important al liturghiei indică faptul că scrierea era considerată de o însemnătate și de o relevanță deosebite atât din punct de vedere doxologic, cât și dintr-o perspectivă catehetică. Aprecierea de care se bucura textul este subliniată și prin faptul că, în cadrul sinodului IV de la Toledo (633 A.D.), se condamnă practica probabil deja răspândită în special în bisericile din Spania, de a omite *Cântarea* ... din cadrul slujbei; sancțiunea prevăzută pentru încălcarea acestei decizii e deosebit de aspră: excomunicarea.

Dincolo de aspectele canonice, ni se pare semnificativ modul cum este formulată, în această prevedere sinodală, referința la textul biblic:

*„Hymnum quoque trium puerorum in quo universa coeli terræque creatura Dominum collaudat et quem ecclesia catholica per totum orbem diffusa celebrat”*²⁷

Pe de o parte, sinodaliile evidențiază ideea unității universale a creațiunii (*universa coeli terræque creatura Dominum*), pe care Biserica este chemată să o reflecte și să o împărtășească prin celebrarea liturgică: aceasta trebuie să fie unitară pretutindeni, în toate bisericile creștine. Unitatea aceasta este de altfel ilustrată în imnul biblic nu doar prin simfonia elementelor creațiunii care aduc laudă lui Dumnezeu, ci și prin doxologia întreită care-i întrunește pe cei trei tineri în cuptorul de foc: „Și acei trei, într-un singur glas [s.n.], au lăudat ...”²⁸ În același timp, referința sinodală reține ideea unei ordini cosmice fundamentale a lumii și a unui model referențial al realității, ilustrând puterea, bunăvoința și purtarea de grijă a lui Dumnezeu creatorul, față de lucrările Sale.

După sinodul IV de la Toledo (633 A.D.), uzul liturgic al *Cântării celor trei tineri* se consacră în toată latinitatea creștină, sub titlul: *Benedicite, omnia opera*. Tradiția romanocatholică atestă prezența acestuia inclusiv în rânduiala rugăciunilor de mulțumire de după euharistie, precum și ca apendice, la

²⁴ Clifford Geertz, *The interpretation of cultures*, Basic Books, NY, 1973, pp. 90, 93, 112.

²⁵ Rufinus Aquileiensis, *Apologiae In Sanctum Hieronimum Libri Duo* II, 35.

²⁶ William Heaford Daubney, *Op. cit.*, p. 69.

²⁷ Mansi, *Concil.*, X.623.

²⁸ Cântarea celor trei tineri, 27.

unele ediții populare ale Psaltirii.²⁹ De asemenea, *Benedicite...* va apărea și în confesiunile protestante, așa de pildă ca în *The Book of Common Prayer*, încă de la primele ediții ale acesteia.

În răsăritul creștin, ocurențele liturgice sunt timpurii: un imn destul de amplu și de elaborat, alcătuit de către Sf. Roman Melodul (cca. sec. V-VI), care celebrează martiriul celor trei tineri, precum și prăznuirea încă de la acea vreme a acestora, ca sfinți mărturisitori, ar putea fi printre primele atestări. Ulterior, se pare că imnul a fost mult redus și simplificat, fiind inclus între odele biblice din slujba dimineții. *Cântarea celor trei tineri* formează partea centrală a slujbei de utrenie, constituind conținutul odelor (cântărilor) a VII-a și a VIII-a (dintre cele nouă ode, de inspirație biblică). În trecut, acestea marcau finalul ritualului din pronaos și începutul slujbei în naosul bisericii. În jurul acestor nouă ode preluate din Vechiul Testament era structurat canonul utreniei. Astăzi, regăsim referințe la textul biblic în discuție, în irmoasele de la cântările a VII-a și a VIII-a:

„N-au slujit făpturii cugetătorii de Dumnezeu, ci numai Făcătorului; ci groaza focului bărbătește înfruntând-o, se bucurau, cântând: Prealăudate Dumnezeul părinților noștri și Doamne, bine ești cuvântat.”³⁰

„Pe tinerii cei binecredincioși, în cuptor, nașterea Născătoarei de Dumnezeu i-a mântuit, atunci fiind închipuită, iar acum plinită; pe toată lumea ridică să-ți cânte ție: pe Domnul lucrurile lăudați-L și-L preainălțați pe Dânsul întru toți vecii.”³¹

Conținutul acestora poate fi diferit, în funcție praznicul curent,³² însă toate ocurențele au în centru și celebrează curajul celor trei tineri, care nu s-au înfricoșat de pericolul morții prin ardere, ci în mijlocul focului și-au mărturisit credința și au rămas fideli față de Dumnezeu, cântând.

Alcătuirile pot evidenția sensuri diferite, prin recontextualizate tipologică:

Rugul cel nears împreunându-se cu focul în Sinai, pe Dumnezeu L-a făcut cunoscut lui Moise celui zăbavnic la limbă și gângav; iar pe cei trei tineri, iubirea de Dumnezeu i-a arătat cântăreți neiubitori de foc. Toate lucrurile Domnului lăudați pe Domnul și-L preainălțați întru toți vecii.³³

De asemenea, pot îmbrăca forma unor exhortații parenetice:

Celor trei tineri să urmăm cu frică, ca să scăpăm și noi de focul gheenei, precum și aceia de cuptorul Vavilonului.³⁴

Tradiția bizantină ceva mai târzie consemnează și existența unei slujbe aparte, cunoscută sub denumirea de *Slujba celor trei tineri* sau *Cuptorul celor trei tineri*. Aceasta este atestată la sfârșitul secolului al XIV-lea de către un cleric cărturar pe nume Ignatie din Smolensk, însoțitor al Mitropolitului Pimen al Moscovei în călătoria acestuia la Constantinopol, în anul 1389. Ignatie din

²⁹ Vezi de exemplu în cazul edițiilor de la Muis (1644) și Louvain (1770).

³⁰ Utrenie, cântarea a VII-a, irmos.

³¹ Utrenie, cântarea a VIII-a, irmos.

³² Așa cum este cazul în canonul de la Nașterea Domnului, de exemplu.

³³ Utrenia, Cântarea a VIII-a, irmos la Canonului Sfinților Apostoli.

³⁴ Triod, Miercuri, Săptămâna lăsatului sec de brânză, Utrenia, Canon, Cântarea a VII-a.

Smolensk arată că slujba *Cuptorul celor trei tineri* se săvârșea în Duminica de dinaintea Nașterii Domnului, după Sf. Liturghie.³⁵ Detalii mai amănunțite avem de la un autor tot de secol XIV-XV, Sf. Simeon al Tesalonicului, care în al său *Dialog în Hristos. Împotriva ereziilor*, atașat *Typikon*-ului din 1417-1429, mai precis în secțiunea dedicată unor discuții legate de utilizarea în cult a unor mijloace tehnice teatrale, prezintă și analizează această rânduială. Comentariul său este valoros pentru noi, pentru detaliile pe care le oferă, dar și pentru că subliniază importanța doctrinară și polemică la adresa ereziilor, a textului. Astfel, din relatările Sf. Simeon aflăm că *Slujba celor trei tineri* se desfășura în amvonul împodobit cu candelă, care închipuia cuptorul, și presupunea mișcări, gesturi liturgice și chiar modificări de decor similare celor specifice artei scenice.³⁶ Chiar dacă izvoarele cele mai timpurii referitoare la *Slujba cuptorului* sunt din secolul al XIV-lea, este acreditată și ipoteza cum că originile ei s-ar afla într-un canon de secol XI, dacă nu chiar în imnul Sf. Roman Melodul, din sec. V-VI, pe care l-am consemnat mai sus.³⁷

Important de reținut este faptul că, în tradiția liturgică răsăriteană, se accentuează în special aspecte legate însemnătatea mărturisirii de credință și a cugetării la principiile teologice absolute care, împreună, constituie condițiile asumării unei vieți mântuitoare, în vederea cunoașterii desăvârșite a lui Dumnezeu.

În literatura patristică, distincția dintre cele două fragmente este destul de vagă – încă un indiciu, opinăm noi, că ele erau considerate ca un corpus unitar. După cum am avut deja prilejul să arătăm, comentariile Părinților vizează atât sensurile morale, cât și pe cele doctrinare al *Cântării ...* În orice caz, aluzii și comentarii la acest text aflăm în scrierile Părinților încă din secolul al II-lea, unde putem consemna o, probabil, primă atestare la Sf. Iustin Martirul și Filosoful, care îi enumeră pe Anania, Azaria și Misail alături Socrate și Heraclit, ca pe unii care, fără a-L cunoaște pe Hristos, totuși „au viețuit potrivit Cuvântului.”³⁸ La autori din secolul al III-lea, ca de exemplu în *Comentariul la Cartea lui Daniel* al lui Hyppolit, *Cântarea ...* este privită ca parte integrantă din Daniel 3.³⁹ Vom spicui, în cele ce urmează, doar câteva dintre comentariile patristice la textul în discuție, din multitudinea celor existente – suficiente pentru a realiza, în acest stadiu al cercetării, amplitudinea la care era cunoscută *Cântarea celor trei tineri* și influența acesteia în mediile cărturărești creștine, în perioada premergătoare venirii Sf. Gerard în Cenad.

Cu privire la prima parte (vs. 1-26), Sf. Theodoret de Cyr se referă la foloasele rugăciunii în împrejurări potrivnice și învață că nu este vreme când omul să nu găsească prilej de a aduce laudă lui Dumnezeu,⁴⁰ pentru că în orice împrejurare – arată Fericitul Ieronim cu privire la aceasta – dreptatea este a lui Dumnezeu.⁴¹ Sf. Chiril al Ierusalimului este preocupat de valoarea mărturisirii de credință și evidențiază faptul că gestul celor trei tineri arată cum păcatele și fărâdelegile se pot șterge printr-o

³⁵George Majeska, *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, v. 19, *Dumbarton Oaks Studies*, Harvard University Press, 1984, pp. 100-113, 233-234.

³⁶P.G. 155.33-174.

³⁷Miloš Velimirović, „Liturgical Drama in Byzantium and Russia”, în *Dumbarton Oaks Papers*, 16, 1962, p. 353. Vezi și Alexander Lingas, „The Liturgical Place and Origins of the Byzantine Liturgical Drama of the Three Children”, în *Nineteenth Annual Byzantine Studies Conference: Abstracts of Papers*, Princeton University, 1993, pp. 81-82.

³⁸Sf. Iustin Martirul și Filosoful, „Apologia întâia în favoarea creștinilor. Către Antoninus Pius”, XLVI, în vol. *Apologeți de limbă greacă*, trad. Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, col. PSB 2, București, 1980, p. 56.

³⁹*Apud* William Heaford Daubney, *Op. cit.*, p. 60. O foarte bună sinteză a comentariilor patristice, la pp. 60-63.

⁴⁰Sf. Theodoret de Cyr, *Op. cit.*, 3:26–28A.

⁴¹Ieronim, *Comment. Daniel*, 3:46.

măsurisire neabătută.⁴² Sf. Ioan Hrisostom duce această idee mai departe, subliniind valoarea respectării voii lui Dumnezeu, a jertfei și rugăciunii pentru ceilalți: de virtuțile și de rugăciunea celor trei tineri se folosesc nu doar ei, ci întreg poporul ales – flăcările simbolizând, în optica Sf. Ioan Hrisostom, lucrarea purificatoare a lui Dumnezeu pentru cei ce se pocăiesc, dar și punitivă, pentru cei ce persistă în necunoaștere (babilonienii care întețesc focul și sunt arși).⁴³

Elemente de teologie sistematică și ascetică semnalăm în comentariile patristice la partea a doua a *Cântării* ... (vs. 27-66). Pornind de la pilda celor trei tineri, Sf. Theodoret stabilește ca principiu al cunoașterii divine faptul că aceasta trebuie să fie doxologică și să izvorască din iubirea față de Dumnezeu.⁴⁴ Cugetul înveșmântat în iubirea lui Dumnezeu devine capabil, va demonstra Sf. Chiril al Ierusalimului, să contemple creațiunea atât în ansamblu, cât și în amănunt, prin fiecare element al ei în parte, descoperind pretutindeni amprenta divină, dincolo de capacitatea de înțelegere a minții omenești.⁴⁵ Această cunoaștere îl apropie pe om de Dumnezeu, în așa fel încât omul devine asemenea îngerilor – remarcă Sf. Ambrozie de Milan.⁴⁶ Și Sf. Ioan Damaschinul se folosește de *Cântarea celor trei tineri*, având-o ca structură pentru cosmologia biblică și pentru o teodicee.⁴⁷ Tot sprijinindu-se pe referințe la acest text, Sf. Ioan Hrisostom încearcă să clarifice distincția dintre suflet și duh.⁴⁸

Despre valoarea cunoașterii doxologice glosează foarte frumos, într-un comentariu de pe la sfârșitul secolului al IV-lea, Severian de Gabala – cunoscut din păcate mai degrabă pentru opțiunile sale de politică bisericească, care l-au făcut ca la un moment dat să se numere printre cei care au votat decizii punitive la adresa Sf. Ioan Hrisostom. Într-o *Omilie la Cântarea celor trei tineri*, Severian arată că, odată ce reușește să privească doxologic creațiunea, omul își redobândește starea hieratică, prelapsariană, iar elementele lumii căzute răspund la chemarea acestuia de a da slavă lui Dumnezeu. Severian tâlcuiește că enumerarea elementelor are rostul de a arăta că, prin atitudinea doxologică a omului, creațiunea se purifică: ploaia, roua, vânturile, izvoarele, animalele, păsările, peștii – se purifică de faptul de a fi fost idolatrizați de către om sau folosiți ca materie pentru jertfele idolatre; de asemenea, munții, dealurile, câmpiile, etc. se purifică de faptul de a fi fost folosite ca locuri de închinăciune păgâne.⁴⁹

Gestul de pocăință al omului se vedește astfel a fi unul dinamic, iar validarea divină, asupra căreia atrăgeam atenția mai sus, glosând că are drept rezultat deblocarea capacităților omului, este devoalată a fi una sacramentală: restaurarea omului atrage după sine restaurarea întregii creațiuni și devine punct de pornire în cunoașterea lui Dumnezeu, prin cunoașterea creațiunii restaurate.

Cele schițate mai sus atestă faptul că imnul în discuție era cunoscut încă din perioada timpurie a creștinismului și că, prin intermediul cultului și al scrierilor patristice, aria sa de circulație cuprindea deja, în secolul al XI-lea, întreaga creștinătate, de la răsărit la apus. Ocurențele din tradiția liturgică creștină par a ne motiva să considerăm că, aici, *Cântarea celor trei tineri* era valorificată în sensul celebrării mărturisirii de credință și ca o meditație referitoare la importanța de a raporta cugetarea la

⁴² Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, II:16, trad. Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, col. „Izvoarele Ortodoxiei” 6, București, 1943, p. 82.

⁴³ Sf. Ioan Hrisostom, „Omilii la Matei (1-90)”, 4:19, în vol. *Scrieri III*, trad. Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, col. PSB 23, București, 1994

⁴⁴ Sf. Theodoret de Cyr, *Op. cit.*, 3:53.

⁴⁵ Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, IX:3, ed. cit, p. 209.

⁴⁶ Sf. Ambrozie de Milan, *Hexaemeron*, 2:4.15.

⁴⁷ Sf. Ioan Damaschinul, *Dogmatica*, II:9, trad. Pr. D. Fecioru, Ed. Scripta, 1993, pp. 51 sq.

⁴⁸ Sf. Ioan Hrisostom, *Op. cit.*, 13:2.

⁴⁹ Severian de Gabala, *Omilie la Cântarea celor trei tineri*, P.G. 59:598, 630.

principii absolute. Contextele din tradiția patristică ne încurajează să conchidem că imnul era valorificat și într-o direcție didactică sistematică.

Nu este întâmplător, așadar, că Sf. Gerard din Cenad se oprește tocmai asupra acestei alcătuirii, care devine astfel structura sistemică a lucrării sale. În fond și la urma urmei, Sf. Gerard este un autor latin, provenit dintr-o Veneție care în secolul al XI-lea nu era nici pe departe străină de civilizația Bizanțului și, implicit, de ideile teologice și de practicile liturgice răsăritene. Totodată, el este chemat să-și lucreze vocația episcopală într-o zonă de interferențe culturale majore, unde necesare sunt atât educația cărturărească, atât lămurirea chestiunilor de teologie sistematică, cât și mărturisirea de credință, neabătută. Pe toate acestea, Sf. Gerard le regăsește într-o mirabilă sinteză: *Cântarea celor trei tineri*.